

Un atelier fotografic. Trei generații de fotografi și imaginile lor etnografice

Cuvinte cheie: Transilvania, Sibiu, atelier fotografic, fotografie, mărturie etnografică
Key words: Transylvania, Sibiu, photo studio, photography, ethnographic testimony

Abstract

The XIX-th century photography has become today a very important tool in research work in museums. Among artist-photographers who practiced this profession in Sibiu, between 1850 and 1918, the studio situated in No 16 Small Square stands out. Three generations of well-known photographers worked here: Theodor Glatz, Kamilla Asbóth and Emil Fischer. They were impressed by the beauty of traditional costumes, typical for different nationality populations who lived in this Transylvanian area. They immortalized people with smiling faces dressed in traditional costumes, different aspects from every day life, cheerful or sad moments, interior rooms and houses, schools, churches.

At "ASTRA" Museum a big number of images signed by those three artist-photographers are kept; the most valuable among them are those which present Romanian, Saxon and Gypsy people.

Printre lucrurile care au menirea să înfrumusețeze viața de zi cu zi a oamenilor, fotografia a dobândit un loc de frunte. Așa cum o cunoaștem astăzi, aceasta își datorează existența eforturilor multor generații de artiști care au căutat noi mijloace pentru a obține imagini cât mai asemănătoare cu realitatea.

Recunoașterea oficială a inventării fotografiei datează din 7 ianuarie 1839 când savantul Dominique Arago (1786-1853) făcea primul anunț public, în fața reprezentanților Academiei de Științe și Arte Frumoase, reuniți la Institutul Francez din Paris, comunicându-le descoperirile lui Joseph Nicephore Niepce (1765-1833) și Jacques Mandé Daguerre (1789-1851): reproducerea naturii cu maximum de fidelitate, utilizând acțiunea luminii, fără a fi necesare cunoștințe speciale de desen¹.

Firească, procedeul s-a răspândit în toată lumea. Primele ateliere au apărut în țările române imediat după anunțul privind descoperirea fotografiei și s-au înmulțit cu aceeași repeziciune, ca în toată Europa². Transilvania sfârșitului de secol XIX, grație locuitorilor săi cultivați, deschiși spre nou, a fost un loc propice practicării și dezvoltării noii tehnici și artei sale. Atât în marile orașe cât și în așezările cu un număr relativ mic de locuitori, „*stabilimentele fotografice*” și-au câștigat credibilitatea prin claritatea execuției și prin materialele utilizate pentru a fixa momentul³. În Sibiu, de exemplu, între anii 1855-1900, au funcționat nu mai puțin de 37 ateliere fotografice, proprietarii lor fiind toți

de origine germană⁴. Chiar și localitățile mai îndepărtate de centrele economice sau culturale au cunoscut fotografi ambulanți care foloseau, adesea, decoruri simple din pânză întinsă, lângă căruțe sau în interiorul gospodăriei țărănești. Rapiditatea execuției și asemănarea perfectă au dat posibilitatea unui număr mare de oameni, chiar și pentru cei cu venituri modeste, să își reproducă chipul după „*noua tehnică*”.

Începând cu anii '60 ai secolului al XIX-lea, fotografiile au manifestat un real interes pentru oamenii de la sate, pentru „*exotismul*” costumelor populare din Monarhia Austro-Ungară, descoperindu-le frumusețea, eleganța și rafinamentul. Toți aveau asemenea imagini în ofertele lor promoționale, realizând numeroase fotografii cu porturi populare de sărbătoare sau porturi de toate zilele, interioare tradiționale, case, biserici, obiceiuri tradiționale specifice. Artistul-fotograf „*compune*” în interiorul atelierului său scene picturale, cu un decor specific, un gen de peisaj mioritic în care femeile visătoare stăteau așezate lângă fântână, ținând în mâini ulcioare sau coșuri din nuiel, iar bărbații cântau la fluier sau „*simulau*” atitudini caracteristice pentru activități cotidiene.

Cercetarea noastră s-a axat pe studiul fotografiilor etnografice păstrate în colecția de Grafică documentară a Complexului Național Muzeal „ASTRA” Sibiu și executate în atelierul amplasat în Piața Mare, la numărul 16 [odinioară Grosser Ring, numărul 184, devenit, din anul 1878, numărul 16] de trei

dintre cei mai renumiți artiști-fotografi: Theodor Glatz, Kamilla Asbóth, Emil Fischer.

Istoria acestui atelier cuprinde trei generații de fotografi și acoperă aproximativ trei decenii de activitate neîntreruptă. Deschis în anul 1870 de Theodor Glatz, care își muta aici studioul deschis inițial în Piața Mică, a fost moștenit, în 1871, de Kamilla Asbóth⁵. Pentru o scurtă perioadă de timp, la conducerea atelierului s-a aflat Karol Koller, fotograf din Bistrița, maestrul primului fotograf român, Alexandru Roșu⁶, prieten și asociat al lui Theodor Glatz, între 1862-1866. Din 1875, Kamilla Asbóth preia conducerea și își începe activitatea de aproape un sfert de veac, până în 1897 când îi vinde lui Emil Fischer⁷ studioul cu întreaga recuzită. Acesta, după trei ani, se mută într-un alt spațiu, tot în centrul orașului, unde lucrează până la pensionare. Pentru un an, la adresa din Piața Mare a activat „Atelierul Rembrand”⁸, despre care însă nu cunoaștem suficiente informații.

Situat în centrul orașului, loc în care se desfășurau cele mai importante evenimente politice și culturale, atelierul a atras în interiorul său clienți localnici, dar și locuitori din împrejurimi, dornici să-și realizeze portrete de „cea mai neașteptată asemănare cu originalul”.

Theodor Glatz⁹ (10 dec. 1818 - 3 apr. 1871, pictor, profesor de desen, litograf, fotograf) își inaugura primul atelier fotografic din Sibiu în Piața Mică la numărul 426, în anul 1855, an în care, se pare, și-a început activitatea ca fotograf profesionist, devenind celebru datorită calității imaginilor sale. Pe la 1870 se mută în Piața Mare și deschide atelierul care avea să fie unul dintre cele mai longevive din oraș. De la Glatz s-au păstrat numeroase imagini cu peisaje, portrete ale unor personalități ale vieții spirituale și culturale, dar și a unor anonimi, imagini ale unor vechi clădiri din oraș.

Deși a activat doar pentru un an la adresa menționată, se impun câteva referințe privind fotografiile sale etnografice păstrate în colecția Muzeului „ASTRA”. De-a lungul activității sale a fost impresionat de „exotismul” etniilor care locuiau în Transilvania: români, germani, unguri, secui și țigani au fost fotografiați în interiorul atelierului, în fața unor panouri pictate reprezentând tipuri de case țărănești sau decupaje din viața tradițională a locuitorilor din mediul rural.

În anul 1862, Theodor Glatz se asocia – lucru firesc pentru acele vremuri – cu Karol Koller de la Bistrița, din această colaborare

rezultând o serie de aproximativ 200 de fotografii, numerotate și având explicații în limbile română și germană, care ilustrează frumusețea costumului popular de sărbătoare, dar și aspecte din viața societății transilvănene tradiționale. Le-au stârnit interesul tinere în frumoase costume populare românești de sărbătoare, femeii torcând, săsoaice care vindeau mere, bărbați în haine de lucru plecați la cosit, familii pregătite pentru a merge la biserică duminica, perechi de miri în costume specifice fiecărei naționalități, secui îmbrăcați în haine de zi cu zi din zona Odorhei și grupuri de țigani. Parteneriatul celor doi a fost unul de mare succes, iar pentru o parte dintre imaginile cu port, reunite într-un album, au fost răsplătiți cu premii și distincții la expozițiile la care au participat sub numele de „Glatz-Koller”: Paris (1867), Hamburg (1868), Groningen (1869)¹⁰.

Theodor Glatz a fost primul și unul dintre cei mai importanți fotografi al secolului al XIX-lea și, împreună cu Ferencz Veress (Cluj-Napoca) și Ludwig Schuller (Sighișoara), unul dintre pionierii fotografiei din Transilvania.

După moartea lui Glatz, acesta nefiind căsătorit, atelierul a fost moștenit de nepoata sa Kamilla Asbóth¹¹ (9 febr. 1838 - 26 sept. 1908), prima femeie fotograf de atelier din Transilvania. De altfel, ea semna pe cartoanele comandate la Türkel & Steiner și K. Krziwanek din Viena, în limba germană, „Atelier Kamilla Asbóth. Vormals Th. Glatz's erben” [„Atelier Camilla Asbóth, moștenitoarea lui Theodor Glatz”], continuând să folosească și numele Glatz ca semn al bunei reputații de care se bucura atelierul.

În ciuda dificultăților tehnice pe care această meserie le impunea, Kamilla Asbóth s-a specializat în portrete fotografice, de la figură în mărime naturală la portrete individuale, bust. În interiorul atelierului, într-o scenografie cu decoruri și fundaluri artificiale, „regiza” tablouri vivante compuse, de obicei, dintr-un personaj sau două, ori din grupuri de țărani îmbrăcați de sărbătoare.

Singura femeie-fotograf care i-a făcut concurență, la Sibiu, a fost Julia Herter¹² (care a practicat această meserie între 1884-1886), a treia soție a lui Wilhelm Auerlich¹³, fotograf specializat în imagini privind vechea viață culturală a orașului, a unor monumente de arhitectură din cetatea Sibiului.

În cadrul colecției de Grafică Documentară gestionată de Muzeul „ASTRA” s-au păstrat

un număr însemnat de portrete ale unor personaje feminine, îmbrăcate în frumoase costume naționale de sărbătoare ce impresionează prin măiestria cu care au fost lucrare sau porturi obișnuite, de lucru. Sunt înfățișate:

- românce mândre, cu pahiol și cărpe negre sau înflorate pe cap, gătite cu ii albe brodate cu negru la guler și de-a lungul mânecilor, cu poale albe și lungi, cu catrințe învârgate (pictate ulterior manual cu nuanțe de roșu, galben, portocaliu, albastru și negru, dând astfel, în plus, sobrietate și distincție costumului), cu pieptare bogat ornamentate, adevărate opere de artă în care migala și bunul gust se completează reciproc;

- săsoaice elegante în portul lor tradițional compus din rochia lungă cu mâneci bufante și bentițe de broderie în jurul încheieturii mâinii, cu șorturi decorate cu broderie neagră sau albă, cu năframă mare cu ciucuri din mătase sau catifea la mijloc, cu paftale rotunde din argint aurit purtate pe piept;

- țigănci îmbrăcate în costume specifice etniei, așezate alături de copii în fața cortului sau desfășurând activități specifice.

Multe dintre fotografiile etnografice reprezentând port popular având semnătura Kamilla Asbóth sunt imagini după clișeele lui Theodor Glatz. Se evidențiază, în colecție, două fotografii cu aceeași imagine, dar purtând pe passe-partout însemnele de atelier a celor doi fotografi, ambele pictate ulterior manual, în stil propriu¹⁴. Fotografia lui Glatz păstrează pe versoul ei însemnarea manuscrisă a folcloristului Enea Hodoș care, între 1862-1867, a cumpărat mai multe fotografii de la artistul sibian: „*Țărană română. Nevastă de măierean din Sibiu. 1876. E. H.*”¹⁵.

Ar trebui amintit aici faptul că cei trei fotografi menționați mai sus au pus la dispoziția unor publicații europene fotografii cu tematică etnografică din Transilvania. Theodor Glatz și Carl Koller au colaborat la revista *Illustrierte Zeitung*. În numărul din octombrie 1874 era prezentat un țăran sas din zona Bistriței, iar în martie 1876 cititorii erau fermecați de frumusețea mirilor români din Bistrița¹⁶. Scriitoarea Emily Gerard îi mulțumea Kamillei Asbóth pentru permisiunea de a copia fotografia caracteristică și pline de viață cu români, sași și țigani, în cartea sa apărută la New York, în 1886¹⁷.

La sfârșitul secolului al XIX-lea s-a stabilit la Sibiu, Emil Fischer¹⁸ (20 dec. 1873 - 9 mai

1965) care își făcuse ucenicia în atelierul lui Gustav Weber din București (1887-1891) și lucrase, la Brașov, în studioul lui Carl Muschalek (1891-1897).

În 1897 Emil Fischer a cumpărat atelierul deținut de Kamilla Asbóth, situat în Piața Mare nr. 16, iar la 1 septembrie 1900, a preluat atelierul construit de Societatea de Asigurări „Transilvania”, din Strada Heltauergasse [azi Nicolae Bălcescu] unde a lucrat până la pensionare. A desfășurat o activitate deosebit de laborioasă fiind considerat cel mai bun fotograf sibian și apreciat în domeniu. Dovadă stau numeroasele diplome care i-au răsplătit și i-au atestat măiestria precum și titlurile de „*Fotograf al Curții Regale*”, obținute în 1904 de la Prințul Joseph al Austro-Ungariei și în 1920 de la Curtea Regală a României.

Fotografiile etnografice ale lui Emil Fischer ilustrează, în general, aceleași teme care i-au preocupat și pe predecesorii săi, dar realizate în manieră personală.

Imaginile sale din satele Mărginimii Sibiului sau din Câmpia Transilvaniei, cele privind arhitectura tradițională, portul popular, industriile casnice, ocupațiile, serbările populare, interioarele de locuințe, ceremoniile religioase sunt martori valoroși și de netăgăduit ai creației marelui fotograf. I-au mai atras atenția perechi de miri români și sași, familii de români, tinere în costume românești specifice zonei Mărginimii Sibiului, fete în costume săsești de confirmare, românce la războiul de țesut etc.

Pe lângă munca desfășurată în interiorul atelierului fotografic, mobilat cu accesorii specifice, Fischer a continuat să execute și fotografii pe teren, în satele din jurul Sibiului. Un exemplu în acest caz este imaginea realizată în anul 1900, la Poiana Sibiului, unde, sub atenta sa îndrumare regizorală, a fost fotografiată, în curtea casei, familia cojocarului I. Șerb Duduman, președintele Societății Comercianților și Meseriașilor din localitate¹⁹. Toți cei șapte copii ai săi sunt prezenți în fotografie. Cei șase băieți sunt încadrați de părinți fiind așezați de maestrul fotograf în ordinea vârstei, cel mai mic fiind așezat în brațele mamei. Singura fată a familiei este situată în partea stângă a tatălui fiind îmbrăcată în port popular românesc, la fel ca mama sa, dar având în locul cojocului de piele, cum poartă mama, o vestă neagră încheiată cu nasturei. Cojoacele specifice poienărești

înfundate, cu frumoase motive dispuse în dreptul buzunarului, în jurul deschizăturii de la gât, erau probabil realizate de tatăl lor²⁰.

Deși nu sunt „creații populare”, fotografiile au fost intim legate de existența tradițională prin conținut, prin rolul jucat în formarea mentalităților și prin faptul că s-au bucurat de o largă popularitate în cele mai diverse medii sociale. Imaginile cu și despre porturile etnilor din Transilvania, datorate unor fotografi precum Theodor Glatz, Kamilla Asbóth sau Emil Fischer sunt importante și valoroase documente etnografice.

Putem afirma, fără a greși, că fotografia este astăzi un important document în munca de cercetare etnografică, este un martor al cărei valoare documentară, dar și artistică nu poate fi contestată.

În încheiere, câteva informații despre colecția de Grafică documentară a Complexului Național Muzeal „ASTRA” Sibiu.

Colecția s-a constituit în perioada 1991-1992 și cuprinde fotografii, cărți poștale și litografii, considerate documente iconografice importante pentru cercetarea etnografică din țară și din centrul și sud-estul Europei. Valoarea sa deosebită constă în faptul că piesele care compun această colecție au fost realizate începând din anii '50 ai secolului al XIX-lea și prin faptul că astăzi, cu ajutorul lor, putem ilustra cele cinci principale etnii ce

locuiau în acea perioadă în Transilvania. Din totalul de 2818 de piese, câte reunește colecția, grupările etnice sunt reprezentate cantitativ astfel: 1614 - români, 900 - sași, 130 - unguri, 65 - țigani, 64 - secui, alte etnii - 45. Printre fotografiile ale căror imagini se regăsesc aici amintim pe: Carol Popp de Szathmari, Frank Duschek, Albert Gustav Schivert, Theodor Glatz, Kamilla Asbóth, Emil Fischer, Alexander Maierhofer, August Salomon Meinhardt, Karol Koller, Hermann Buchner, Leopold Adler, Wilhelm Auerlich, Hermann Buchner, Rudolf Czeck, Julia Herter, Karol Konig, Victor Mysz, Alexandru Roșu etc.

Colecția ilustrează o parte din lumea transilvăneană, momente festive din viața omului sau comunităților rurale, monumente de arhitectură, case, biserici, instalații tehnice, obiceiuri tradiționale, porturi populare de sărbătoare. Nucleul de bază al colecției l-a constituit „Fondul ASTRA”, având peste 300 piese, multe dintre fotografiile fiind expuse, la Sibiu, la inaugurarea Muzeului „Asociațiunii”, în 19 august 1905. Acest nucleu a fost completat ulterior, cu fotografii realizate în ateliere ce au funcționat la sfârșitul secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea, provenite din donații de la colecționari și achiziții permanente de piese.

Deținerea acestor valori ne obligă la multe demersuri profesional-științifice: păstrarea, prelucrarea, valorificarea prin expunere, punerea lor în circuitul cultural național.

Delia Voina

Note - Notes

1. **Iarovici 1989**, p. 95.
2. Încă din februarie 1839, ziarele românești țineau la curent cititorii cu amănunte despre „perfecționările aduse în ultimul timp noii invenții”. Amintim aici doar *Albina românească*, *Spicuitorul Moldo-Roman*, *Gazeta de Moldavia* (Iași), *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru Minte, Inimi și Literatură* (Brașov), *Vestitorul românesc*, *Calendarul Progressului* (București).
3. **Săvulescu 1985**, p. 3-12.
4. **Klein 1996**, p. 160-169.
5. **Miklósi-Sikes 2000**, p. 200.
6. **RevIlus**, p. 61.
7. **Klein 1993**, p. 128.
8. **Klein 1996**, p. 166.
9. **Klein 2007**, p. 23-45.
10. **Klein 1993**, p. 149-150; **Ionescu 2007**, p. 55-56; **Săvulescu 1985**, p. 16.
11. **Miklósi-Sikes 2000**, p. 92; **Klein 1993**, p. 33; **Ionescu 1991**, p. 59.
12. **Miklósi-Sikes 2000**, p. 133.
13. *Ididem*, p. 93.
14. **Grafica ASTRA**, nr. inv. 185 (Foto. K. Asbóth) și nr. inv. 267 (Foto. Th. Glatz).
15. În perioada 1890-1893 Enea Hodoș a donat Muzeului „Asociațiunii” câteva dintre fotografiile colecției sale, semnate de Theodor Glatz, păstrate astăzi în colecția de Grafică documentară a Muzeului „ASTRA”.
16. **Ionescu 2007**, p. 55-56.
17. **Teuceanu 2006**, p. 246-247.
18. **Fulga 2002**, p. 180-184; **Klein 1993**, p. 128.
19. **Grafica ASTRA**, nr. inv. 1818.
20. Pentru portul popular din zona Sibiu vezi: **Stanciu 1965**, pag. 84-85; **Moise, Klusch 1978**, p. 123-126.

Bibliografie - Bibliography

Iarovici 1989

EUGEN IAROVICI, *Fotografia și lumea de azi*. București, Editura Tehnică, 1989

Fulga 2002

LIGIA FULGA, *Fotografii Emil și Josef Fischer și importanța lor pentru formarea identităților naționale*. În: *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu, tom XVI, 2002

Grafica ASTRA

Complexul Național Muzeal "ASTRA" Sibiu, colecția de Grafică documentară

Ionescu 1991

ADRIAN SILVAN IONESCU, *Începuturile fotografiei etnografice în România*. În: *Revista Muzeelor*, nr. 1, 1991

Ionescu 2007

ADRIAN SILVAN IONESCU, *Fotografie und Folklore. Zur Ethnografie im Rumänien des 19. Jahrhunderts*. În: *Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie*, 2007, Jahrgang 27, Heft 103

Klein 1993

KONRAD KLEIN, În *Lexikon der Sibenbürger Sachsen*. Innsbruck, 1993

Klein 1996

KONRAD KLEIN, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*. În: *120 Jahre Öffentliches Archiv in Siebenburgen*, Sibiu/Hermannstadt, 1996

Klein 2007

KONRAD KLEIN, *Foto-Ethnologen. Theodor Glatz und die frühe ethnografische Fotografie in Siebenbürgen*. În: *Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie*, 2007, Jahrgang 27, Heft 103

Miklósi-Sikes 2000

CSABA MIKLÓSI-SIKES, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916*, Odorheiu Secuiesc, 2000, p. 200.

Moise, Klusch 1978

ILIE MOISE, HORST KLUSCH, *Portul popular din județul Sibiu*. Sibiu, 1978

RevIlus

***, ALEXANDRU ROȘU. În: *Revista Ilustrată*, 1899, aprilie, p. 61.

Săvulescu 1985

CONSTANTIN SĂVULESCU, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România. Perioada 1834-1918*. București, 1985

Stanciu 1965

SMĂRÂNDIȚA STANCIU, *Portul popular din comuna Tilișca - Sibiu (reg. Brașov)*. În: *Studii și cercetări de etnologie și artă populară*, București, 1965

Teuceanu 2006

RADU TEUCEANU, *Un occidental despre Transilvania: Jane Emily Gerard, The Land beyond the Forest, 1888*, În: *Brukenenthal. Acta Musei*, I. 1, Sibiu/Hermannstadt, 2006

Foto 1

Țărani sași la arat, Slimnic, jud. Sibiu

Photo 1

Saxon peasants ploughing, Slimnic, Sibiu county

Foto 2
Perechi de sași în costume populare din
zona Sibiului
Photo 2
*Saxon couples in folk costumes from
Sibiu county*

Foto 3
Româncă în costum popular din Sibiu
Photo 3
*Woman in romanian folk costume
from Sibiu*

Foto 4
Româncă în costum popular din Sibiu
Photo 4
*Woman in romanian folk costume
from Sibiu*

Foto 5
Româncă în costum popular din
zona Sibiului
Photo 5
*Woman in romanian folk costume
from Sibiu county*

Foto 6
Româncă din Mohu, jud. Sibiu, torcând
Photo 6
*Romanian woman spinning, Mohu,
Sibiu county*

Foto 7
Țigancă
Photo 7
Gipsy

Foto 8

Familie de români din Săliște, jud. Sibiu

Photo 8

Romanian family from Săliște, Sibiu county

Foto 9
Familie de români din Poiana Sibiului
Photo 9
Romanian family from Poiana Sibiului